

УДК

ПЕРСПЕКТИВИ І НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ РИНКУ МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ (СЕКТОРНИЙ АНАЛІЗ РИНКУ)

Лисюк В.М., к.е.н., доц.
Чмут А.В., аспірантка
Інститут проблем ринку
та економіко-екологічних досліджень
НАН України

В статті запропонована методика секторного аналізу ринку молока та молочної продукції по його секторам та визначення проблем та факторів, що впливають на його розвиток

The article analyzes the market of milk and dairy products in key segments and determining the factors that influence its development.

Постановка проблеми. Інтенсивний розвиток ринку продовольчих товарів і зокрема молока та молочної продукції, зумовлює необхідність його докладного аналізу.

Ринок молочних продуктів наразі характеризується недостатньою кількістю якісного сировинного матеріалу на фоні щорічного зниження поголів'я корів та низької їх продуктивності, значним коливанням цін на сировину та готову продукцію, зменшенням обсягів споживання молочної продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань розвитку та ефективності функціонування ринку молока та молочної продукції присвячені праці багатьох вітчизняних авторів серед яких: П.Т. Саблук, В.Ю.Гринчук, Ю.Василенко В.І. Бойко, В.П.Савицька, М.М. Ільчук, О.А. Козак, та ін.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є комплексний аналіз ринку молока та молочної продукції по основним його сегментам та визначення факторів, що впливають на його розвиток.

Виклад основного матеріалу. Функціонування товарного ринку будь-якої продукції базується на механізмах взаємодії його учасників, які за специфікою виробничих процесів та продукції формуються у наступні сегменти ринку молока та молочної продукції: ринок виробників сировини, ринок виробників готової продукції, ринок споживачів, зовнішній ринок.

Дослідження молочної галузі необхідно починати із аналізу сировинного забезпечення.

Слід зазначити, що будь-яке економічне дослідження у економічній системі ринкового типу, не може мати сенсу без дослідження відповідного ринку. Це стосується досліджень широкого спектру проблем. Наприклад, особливо болючих для суспільства проблем цінового зростання на продукти харчування якості харчових продуктів та пов'язаних з ними проблем

ефективного функціонування підприємств, що виробляють та реалізують на вітчизняних ринках харчові продукти.

Отже, споживчі характеристики харчових продуктів, які включають не тільки характеристики харчової цінності й безпеки, а й економічні, зокрема цінові, формуються не лише на етапі їх безпосереднього виробництва, а й на етапі вирощування та попередньої підготовки сировини чи отримання сировинного продукту (у нашому випадку – молоко), а також на подальших етапах логістики просування товару на ринок, пакування, зберігання, дистрибуції, тощо, тобто постачання його безпосередньо кінцевому споживачу.

Усі ці процеси можливо укласти у логічний ланцюг послідовності їх протікання з метою виробництва споживчих якостей кінцевого товару, що й буде називатись ринком цього товару. При цьому процеси за специфікою, характером і технологією, а також за галузевою приналежністю, можуть бути згруповані у відповідні сектори. Таким чином можна побудувати модель ринку молочної продукції (рис.1) [1,2,3].

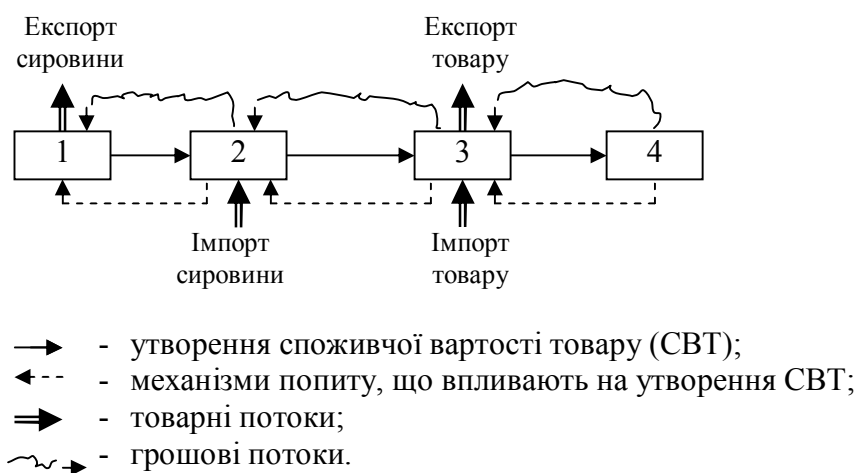

Рис.1. Секторна структура (модель) товарного ринку.

Опис і подальший аналіз ринку молочної продукції має відбуватись послідовно, починаючи з першого сектора (сировинного), у якому зароджуються майбутні споживчі характеристики кінцевого товару, і закінчуючи споживчим сектором, у якому відбуваються процеси придбання і споживання нашого продукту.

У процесі такого аналізу висвітлюються проблеми, які існують на ринку, визначаються проблемні місця і сектори та причини, що народжують ці проблеми і гальмують розвиток ринку.

На даному етапі сировинна база молочного комплексу знаходиться в складному економічному становищі (табл.1).

Сировинний сектор ринку, виходячи з різноманітності умов власності й організації виробництва, представлений трьома категоріями господарств:

сільськогосподарські структури, фермерські господарства, господарства населення [4].

Таблиця 1

Основні показники функціонування молочного скотарства [5]

Показники	Роки						Відхилення 2009р. до 2008р.
	1990	2000	2005	2007	2008	2009	
Поголів'я корів, тис. голів у т.ч.:	8378,2	4958,3	3635,1	3095,9	2856,3	2800	-2%
- с/г підприємства	6191	1851	866	679	624	604,6	-3,1
- господарства населення	3540	3107	2769	2417	2232	2131,9	-4,5

В період з 1990 по 2000 рік поголів'я корів зменшилось майже на 40 %. За результатами 2009р. зменшення поголів'я корів в Україні становило в середньому 2%, в той час як за попередні три роки тримався на рівні 8%.

Динаміку зниження демонструють показники кількості домогосподарств, що утримують корів. За останні п'ять років цей показник знизився з 52 до 47%. Разом з тим зменшилась і кількість корів на 10 домогосподарств з 5 до 4,5 голів. Частка утримання корів фермерськими господарствами підвищується незначними темпами і становить близько 1,4 %

Загальне виробництво молочної сировини в 2009 р. зменшилось на 7,4%. Позитивна динаміка спостерігається у збільшенні середнього удою, що можна пов'язати з тим, що в першу чергу власники зменшують кількість малопродуктивної худоби.

Таким чином, цей аналіз підтверджує, що в Україні, після того, як в період реформ 90-х років було зруйноване крупнотоварне виробництво молока, продовжується негативна тенденція щодо заміни його малоперспективним, мілкотоварним та заміщення вітчизняного натурального сировинного продукту – імпортом сухим молоком.

Відповідно, на сільськогосподарські підприємства припадає близько 18% виробленого молока, інша частка - на господарства населення, які є основними постачальниками молока на молокопереробні підприємства

У регіональному розрізі найбільшими виробниками молока-сировини в Україні є Вінницька, Полтавська, Львівська, Хмельницька, Житомирська та Чернігівська області. При цьому, основними каналами збуту молочної сировини є реалізація переробним підприємствам.

За статистичними даними у останні десять років частка реалізації молока суб'єктами сировинного сектора переробним підприємствам зростає на 26,6%. Але, значно зменшилась частка реалізації молочної продукції на ринку з 21 до 2% та населенню з 8 до 0,4%.

При цьому, звертає на себе увагу характер розподілу каналів реалізації за статистичною звітністю. Зокрема, певні сумніви викликає принцип розподілу

за такими напрямками, як реалізація: на ринку, населенню та за іншими напрямками, які у сумі складають 34%.

По-перше, не зрозумілий принцип такого розподілу, по-друге,, чим відрізняються механізми реалізації за цими напрямками і хто, за виключенням населення, є споживачем цієї молочної продукції, і рл-третє, викликає сумнів щодо достовірності обліку обсягів продукції, що реалізується за цими каналами. Але, все-таки, проаналізуємо (рис.2).

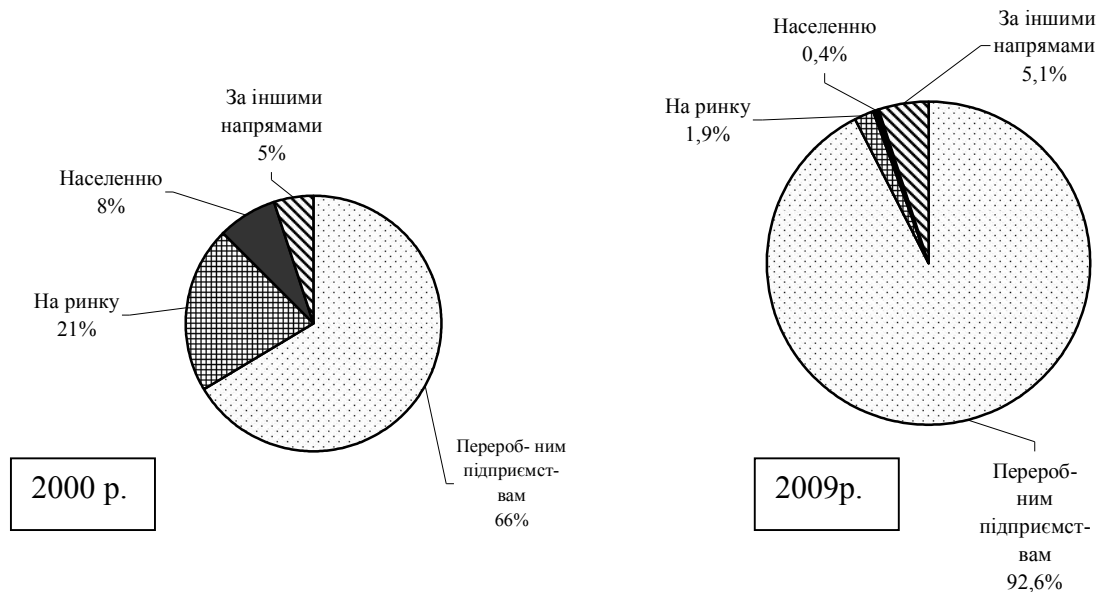

Рис. 2. Основні канали реалізації молока і молочної продукції.

Відтак, питома вага поставок молочної продукції молокопереробним підприємствам від господарств населення в останні роки становить близько 60%. Загальний рівень товарності молока та молочної продукції в 2009р становив 46%.

Однією з основних причин зменшення поголів'я корів є низька ефективність молочного скотарства. А основною причиною низької ефективності є ліквідація свого часу, у 90-ті роки, крупних сільськогосподарських господарств, а у їх складі тваринницьких ферм. Внаслідок чого рентабельність виробництва молока значно знизилась (рис.3).

Вважається, що рентабельність продукції може забезпечити рентабельна ціна. Але, рентабельну ціну за молоко можна отримати тільки за умови її високої якості. А для забезпечення якості молока необхідною умовою є використання високотехнологічних доїльних залів, холодильне обладнання. Крім того на якість молока та продуктивність тварин залежить від кормової бази та породи корів. Забезпечення цих умов вимагає вкладення інвестицій, що може собі дозволити тільки великотоварний виробник.

Приватні домогосподарства, яких більшість у сировинному секторі, виробляють молоко першого сорту (близько 30%) другого та несортове, на відміну від великотоварних ферм, яких сьогодні замало.

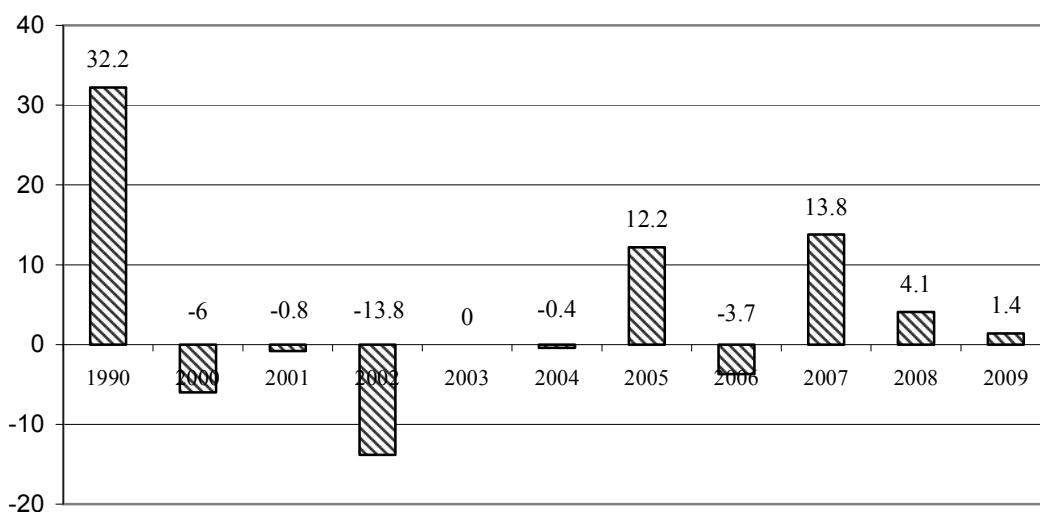

Рис. 3. Рентабельність молока-сировини за 1990-2009р.р.

Лише спеціалізовані великі сільськогосподарські підприємства можуть здійснювати механічне доїння, охолодження молока та постачати сировину вищої якості, отримуючи в середньому вдвічі вищу ціну ніж особисті господарства [6].

На підтвердження вищезазначеного, розглянемо структуру виробництва молока за якістю (рис.4).

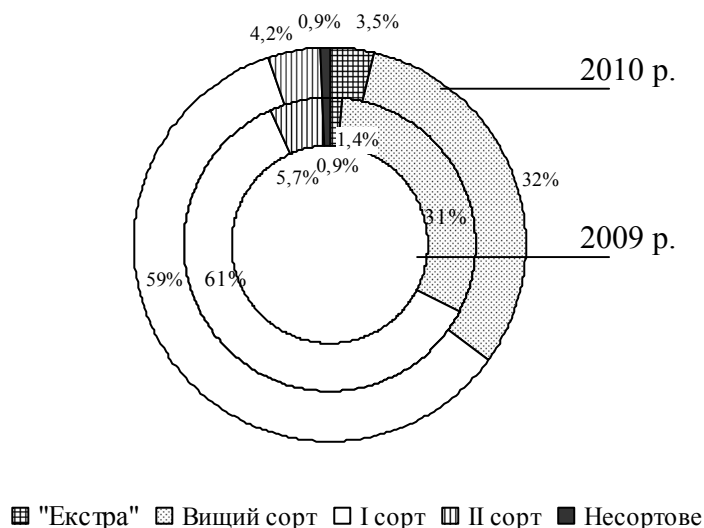

Рис. 4. Структура виробництва молока за сортністю 2009-2010р.р.

Аналіз наведеної схеми показує, що виробництво молока типу «екстра», у загальній структурі виробництва молока в 2009-2010р.р. в умовах

мілкотоварного виробництва і недосконалої і досить витратної системи його збору у мілких господарств збільшилось незначно - з 1,4% до 3,5%.

Прийняті зміни до закону № 2132-V «Про молоко та молочні продукти» передбачають стимулювання в Україні виробництва високоякісного молока. Закон вводить доплату 25% виробникам молока типу «екстра» та 20% - вищого ґатунку. Перший сорт якості взагалі не дотується [7]. Але, на нашу думку, в умовах мілкотоварності, ці заходи мало що дадуть позитивного.

Відповідно формується динаміка цін на молоко на внутрішньому ринку (рис.5).

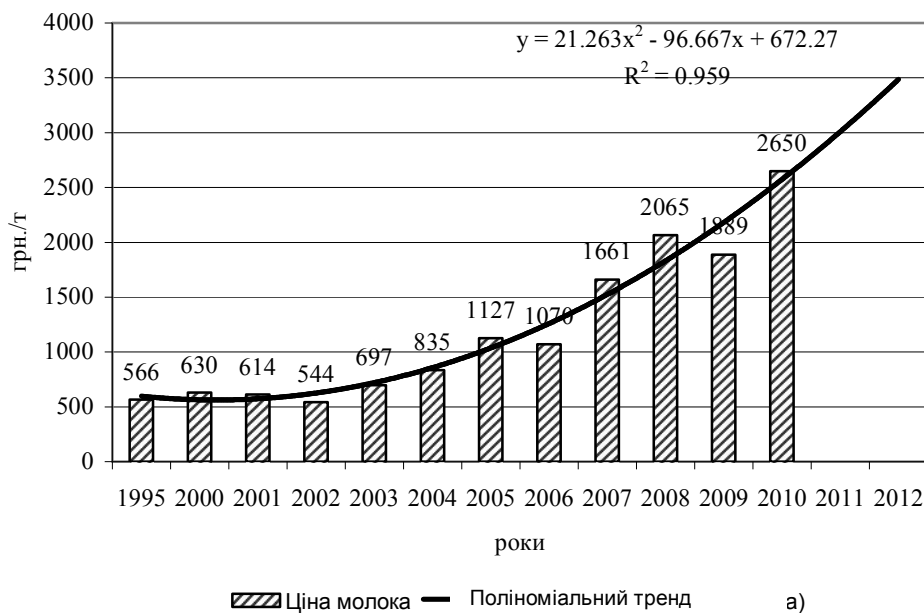

Рис. 5. Динаміка цін на молоко на внутрішньому ринку

Нажаль, відсутність адекватних ринкових державних регуляторів цього ринку, як і інших, призвели до ажиотажного цінового росту на продукти харчування. Так, ціна на молоко типу екстра за даними Асоціації виробників молока в 2010р. становила 4.5 грн/л., вищого – 4,00 грн/л., першого – 3,7 грн/л., другого - 2, 96 грн/л. А в той же час доходи населення знижуються.

Наступним етапом аналізу молочного ринку України є аналіз виробництва молочної продукції молокопереробними підприємствами.

Аналіз даних динаміки виробництва основних видів молочної продукції в Україні за останні 5 років чітко показує, що динаміка виробництва основних видів молокопродуктів має від’ємний тренд (табл.2).

В 2009 році в порівнянні з 2008, відмічається спад по усім видам виробленої продукції. Найбільше зниження спостерігається у виробництві продукції сухого молока, вершкового масла, вершків, спредів, кисломолочного сиру. Тіж самі проблеми з сировиною змушують підприємства працювати за скороченим графіком або взагалі зупиняти виробництво. Деякі підприємства працюють на імпортованому сухому

молоці, і це при тому, що Україна свого часу була експортером цього високорентабельного продукту.

Таблиця 2

Виробництво молочної продукції в Україні, (тис.т.)

Показник	Роки					Відхилення 2009р. від 2008р.
	2005	2006	2007	2008	2009	
Молока оброблене рідке	863	817,7	858,7	801,2	770	-3,9
Продукція кисломолочна	499	523,4	533,8	534,2	492	-7,9
Сири тверді	274	217,4	245,7	238,4	228	-4,4
Вершки	24,2	14	14,6	18,4	16	-13,0
Молоко та вершки сухі	113	106	125	94,8	66,7	-29,6
Масло вершкове	120	104	100	84,8	74,7	-11,9
Спреди та суміші жирів	80,3	71,1	83,8	80,8	72,3	-10,5
Сир свіжий неферментований та сир кисломолочний	83,5	93,8	93,2	92,9	84,8	-8,7

За перше півріччя 2010р. обсяг виробництва молочної продукції переробними підприємствами знизився ще на 4% в порівнянні з аналогічним періодом минулого року.

Знаючи обсяги виробленої продукції в 2009р. та середні норми витрат молочної сировини, можна скласти приблизний баланс витрат молока на переробку (за умови, що всі продукти будуть виготовляти з молока).

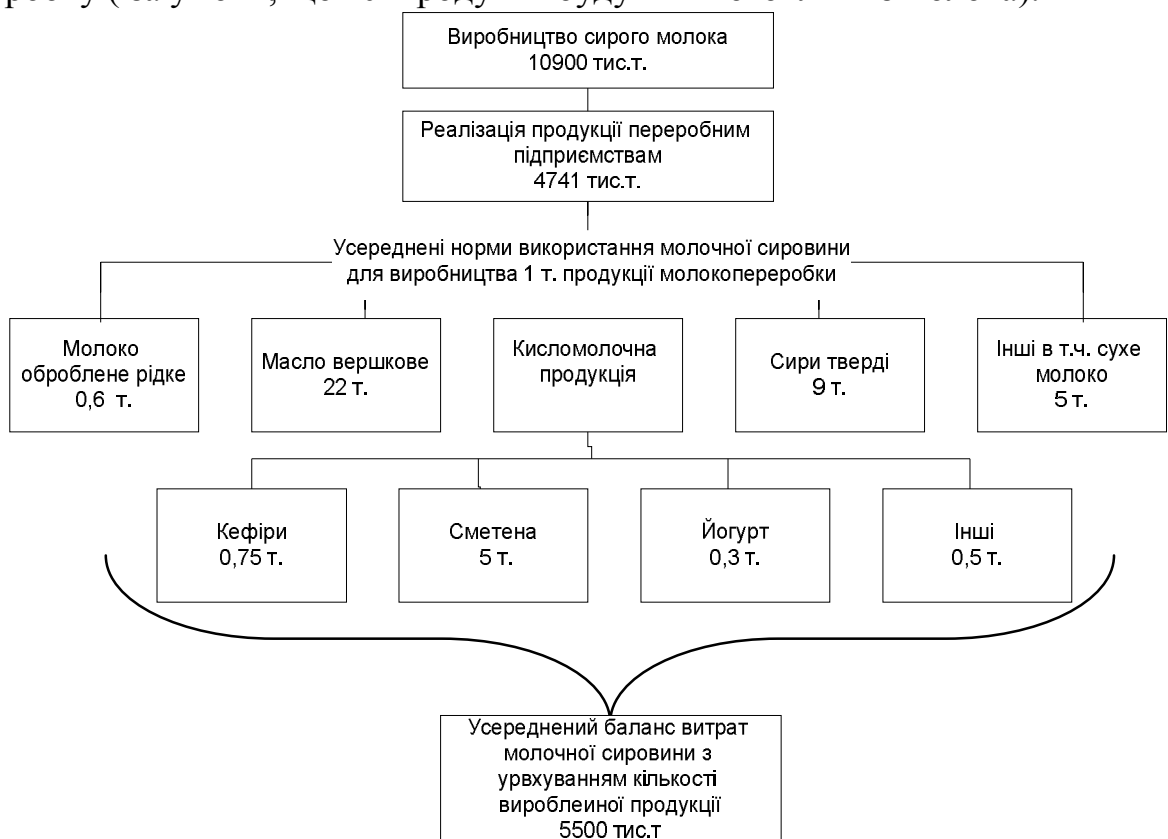

Рис. 3. Баланс виробничого ланцюга молокопереробки

Наведені розрахунки є досить усередненими і охоплюють обмежене коло продуктів проте дають певне уявлення про наявний дефіцит сировини, який молокопереробні підприємства змушені компенсувати імпортом та вдаватись до фальсифікації товару штучно замінюючи молочні жири на рослинні.

Важливим аспектом моніторингу ринку є попит на продукцію. Споживання молока та молочної продукції зумовлюється змінами таких факторів як: доходи населення, зростання цін на молокопродукти, обсяги виробництва молочної сировини та молочної продукції.

Попередній аналіз показав значні зменшення обсягів виробництва сировини та молочної продукції. Крім того темпи росту доходів населення і індексів споживчих цін не дають можливості підвищувати витрати для споживання молочної продукції.

Рис. 4. Споживання молока і молокопродуктів у середньому за рік на людину в перерахунку на молоко, кг

Отже, на рис 4 ми бачимо, що в період 1990- 2000 р.р. споживання молочних продуктів зменшилось на 47%. За період 2000–2005 р.р. збільшення середньорічного рівня споживання молокопродуктів у перерахунку на молоко відбулося на 26,6 кг, або на 13,3%. З 2007 по 2009 р.р. знов спостерігається тенденція поступового зниження споживання, яке

досягло 5,5%. У структурі споживання намітилося збільшення частки споживання кисломолочної продукції.

Варто зазначити, що споживання молочних продуктів по інших країнах має значне коливання: в Германії та Франції воно дорівнює 430 кг/чол., в Чехії, Швейцарії та Австрії – близько 360 кг/люд., Великобританії – 311 кг/люд., Польщі – 276 кг/люд., Італії – 260 кг/люд., США – 270 кг/люд., Росії - 240 [9].

Загальносвітове споживання молока та інших рідких молочних продуктів за 2009 рік збільшилось на 1,3 % в порівнянні з 2008 роком – до 263 млрд. літрів. За думкою експертів основний приріст приходить на країни, що розвиваються. Розвинуті країни споживають близько третини (32%) світового споживання молочних продуктів. Експерти «Тетра Пак» прогнозують, що до 2012р. світовий ринок молока збільшиться на 2,4%.

Зовнішній ринок є водночас і споживачем продукції і її постачальником на Україну.

В 2009 році імпортовано продукції за кодами КАЕД 401-406 на суму 110488, що більше на 2,8 відсотків від минулого року.

Експорт продукції склав 396016, що на 40% менше минулого року.

Основним молочним продуктом, що реалізується Україною на зовнішньому ринку є сири. Експорт основних молокопродуктів в 2009р. знизився близько на 20% в порівнянні з 2008р.

Основну частку в імпорті складають сири, кисломолочні продукти, основним постачальником яких була Росія.

Зростання імпорту молокопродуктів в Україну у 2009 році пов'язано головним чином із збільшенням ввезення вершкового масла (16347 тонн, проти 2786 тонн за 2008 рік), 91% якого мають білоруське походження [10]. Ці тенденції зумовлені зменшенням вітчизняного його виробництва, внаслідок несприятливої цінової кон'юнктури на світовому ринку сухого молока, яке є похідним продуктом виробництва масла, протягом року.

Висновки. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що ринок молока та молочної продукції України характеризується наразі значною нестабільністю. Основні негативні тенденції зосереджуються у сировинному секторі. Зменшення поголів'я корів, а разом із цим виробництва молока-сировини, зумовлюють зменшення виробництва молочної продукції переробними підприємствами та зростанням споживчих цін на неї. Існуюча система мілкотоварного виробництва молока не сприяє розвитку перспективного крупнотоварного виробництва молочної продукції і потребує негайного реформування. Крім того, має підлягати реформуванню система збору і зберігання молока, а також контролю його якості.

Такі заходи потребують певних і значних інвестицій, тому державна продовольча політика має передбачати відповідні пріоритети і механізми щодо розвитку цієї важливої сфери економіки.

Одним із шляхів розвитку молочного ринку на наш погляд, є підвищенні ефективності молочного скотарства за рахунок його укрупнення шляхом створення сільгоспкооперативів та вертикальної інтеграції

переробних підприємств та будівництва нових форм з поголів'ям не менше 1000-1500 голів ВРХ.

Список використаних джерел

1. Лисюк В.М. До теорії дослідження та розвитку товарних ринків /Економічні інновації. Вип. 40., Одеса: ППРЕЕД НАН України, 2010 с.
2. Лисюк В.М. Принципи формування ринків та методологія їх дослідження // Вісник соц.- екон. досліджень. Вип.20.– Одеса: ОДЕУ, 2005.– С.170-174.
- 3.Лисюк В.М., Ярмоленко О.Б. Інфраструктурні чинники розвитку товарних агроринків /Прометей. Регіон. зб.наук. праць з економіки. Вип. 2(26). Донецьк: ДЕГІ, 2008, с.70-73.
4. Топіха В.І. Сучасні тенденції розвитку та напрями підвищення ефективності функціонування агроформувань Херсонської області/ В.І. Топіха, С.В.Білоусова // Вісник аграрної науки Причорномор'я. - 2010.- Т.1, вип.1.-С. 48-54.
5. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс] // Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
6. Гринчук В.Ю. Особливості розвитку кооперації та агропромислової інтеграції в молочному підкомплексі АПК/ В.Ю Гринчук // Актуальні проблеми економіки. - 2010.- №8(110).-С 57-63.
7. Закон України «Про молоко та молочні продукти» із змінами від //ВВР.-2010.-N21.-ст.221
8. Василенко Ю. Взаємопов'язані моделі ринків молока та молочних продуктів/ Ю.Василенко, Н.Сеперович, О.Шевцов. - К.: АПЛР, 2005.- 101с.
9. Россия и страны мира 2008.: Стат.сб. / Росстат. - М., 2008. – 361 с
10. Ситуація на ринку молока і молокопродуктів у 2009 році [Електронний ресурс] // Режим доступу: agro.ua.net/news/news_28260.html
11. Чмут А.В. Ефективність інтегрованих систем взаємодії підприємств молочної галузі /Чмут А.//Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії:Збірник наукових праць.Вип.2(19):Економічні науки.- Чернівці:Технодрук, 2010. С.241-248.